

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai**

ХАБАРШЫ

**«Тарих және саяси-әлеуметтік ғылымдар» сериясы,
Серия «Исторические и социально-политические науки»,
Series «Historical and socio-political sciences»**

№2(65), 2020

Алматы 2020

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Тарих және саяси-әлеуметтік
ғылымдар» сериясы,
№2(65), 2020

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2000 ж. бастап шығады

Бас редактор
т.ғ.д. **Ғ.Қ. КЕНЖЕБАЕВ**

Редакция алқасы:
т.ғ.д., проф. **М.Қ. Қойгелдиев**
(бас ред. орынбасары),
т.ғ.к., доц. **Р.Р. Оспанова**,
т.ғ.к., доц. **Т.Т. Далаева**
(жауапты хатшылар),
т.ғ.д., проф. **Х.М. Әбжанов**,
т.ғ.к., проф. **Б.С. Жұмағұлов**,
PhD, проф. **Вирджиния Мартин**
(АҚШ),
PhD, проф. **Клаудиа Чанг** (АҚШ),
т.ғ.д., проф. **Қара Әбдіақап**
(Түркия),
т.ғ.д., проф. **О.Д. Осмонов**
(Қырғыз Республикасы),
т.ғ.д., проф. **В.М. Козьменко**
(Ресей Федерациясы),
т.ғ.д., проф. **Қ.Т. Жұмағұлов**,
проф. **М.Майер** (Германия),
т.ғ.д., проф. **А.Б. Соколов**
(Ресей Федерациясы),
т.ғ.д. **Томохико Уяма** (Жапония),
т.ғ.д., проф. **Т.Ходжаоглы** (Түркия)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2020

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10102 - Ж

Басуға 05.05.2020 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 86 с.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 690.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М а з м ұ н ы С о д е р ж а н и е C o n t e n t

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАРИХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ SOCIAL AND ECONOMIC HISTORY

- Жұмағұлов Б.С.** Қазақстанның азамат соғысынан кейінгі мерзімдегі экономикалық дамуының тарихынан (1920-1924 жж.) 13
Zhumagulov B.S. From the history of economic development of Kazakhstan after the civil war (1920-1924).....
- Асанова Б.С.** Ұлы Отан соғысы жылдарынан кейінгі Қазақстанда кітапхана мамандарын даярлау барысы және оны жақсарту шаралары (1946-1960)..... 22
Assanova B.S. The process of training and development of library specialists in kazakhstan after the Great patriotic War (1946-1960).....
- Аманбекова Н.Д., Адильбаева А.С.** XX ғасырдың I-ші жартысындағы Аягөз бен Риддер қалаларындағы қоғамдық іс-шаралар..... 30
Amanbekova N.D., Adilbaeva A.S. Public events in the cities of Ayagoz and Ridder in the first half of the XX century.....
- Джолдыбаева У.М., Абикенова К.Е.** Жетісу облысында білім беру ошақтарының ұйымдастырылуы (XIX ғасырдың аяғы - XX ғасырдың басы)..... 36
Dzholdybaeva U.M., Abikenova K.E. Organization of educational institutions in Zhetysu region (late XIX - early XX centuries).....
- Жалмағамбетов Е.А., Әзіретбергенова Э.Ж.** Қазақстан білім жүйесінің қалыптасуындағы Қызылордалық кезеңнің орны..... 41
Jalmagambetov E.A., Aziretbergenova E.Zh. The role of the Kyzylorda period in the development of the education system of Kazakhstan.....
- Нұрман Ш.Т.** «Кеңестік бірегейлікке» бағыт алу: Қазақстандағы тарих оқулықтары мәселесіне..... 48
Nurman Sh. Course on «Soviet identity»: to the problems about history textbooks.....
- Нұрушева Г.К.** Учебные заведения городов Москвы и Ленинграда в истории подготовки казахских специалистов в советский период... 53
Nurusheva G. Educational institutions of Moscow and Leningrad in the history of training kazakh specialists in the soviet period.....
- Садыков Т.С., Набиев С.Т.** XX ғ. 20-30 жж. қазақ қоғамында жүргізілген кеңестік экономикалық реформалардың әсері мен салдары..... 59
Sadykov T.S., Nabiyeu S.T. The influence and consequences of Soviet economic reforms carried out in Kazakh society in the 20-30s. twentieth century.....
- Тургумбаева А.С.** Организация подготовительных работ перед выборами гласных в верненскую городскую думу в 1877 году..... 63
Turgumbayeva A.S. Organization of preparatory works before the election of vowels to the vernensky city дума in 1877.....
- Кумганбайев Ж.Ж., Мекебаев Т.К.** Казах intelligentsia in the early XX-th century and the national idea..... 71
Құмғанбаев Ж.Ж., Мекебаев Т.К. XX ғасыр басындағы қазақ зиялылары және ұлттық идея.....

Тілеубаев Ш.Б. 1916 жылғы көтерілістің сипаты жөніндегі пікірталастар (1920-1930 жж.)..... 77
Tleubaev Sh.B. Discussions about the nature of the uprising in 1916 (1920-1930).....

ЖАЛПЫ ТАРИХ
ВСЕОБЩАЯ ИСТОРИЯ
GENERAL HISTORY

Zhumagulov K.T., Sadykova R.O. The hunns and the great migration in Europe..... 82
Жұмағұлов Қ.Т., Садықова Р.О. Еуропадағы ғұндар және халықтардың ұлы қоныс аударуы.....

Muratuly D., Panto D., Smanova A. Some historical and political background and reasons for the creation of the 1st polish infantry division named after Tadeusz Kosciuszko in 1943-1945..... 87
Мұратұлы Д., Панто Д., Сманова А. 1943-1945 жж. Тадеуш Костюшко атындағы бірінші поляк жаяу әскер дивизиясы құрылуының кейбір тарихи-саяси алғышарттары мен себептері...

Рустамбекова М.Е., Оспанова А.А. XX ғасырдың соңғы он жылдығындағы Балқан аумағындағы дағдарыстың саяси, этникалық және діни-конфессиялық бастаулары..... 92
Rustambekova M.E., Ospanova A.A. The political, ethnic and religious origins of the crisis in the Balkans in the last decade of the twentieth century.....

Сутеева Х.А., Ермуканов Е.Н. Стратегия и тактика деятелей Туркестанской администрации – К.П. Кауфмана, Г.А. Колпаковского и Азиатского департамента МИД России по отношению к «Илийскому кризису» в русско-китайских отношениях второй половины XIX в. 97
Suteeva H.A., Ermukanov E.N. Strategy and tactics of figures of the Turkestan administration - K.P. Kaufman, G.A. Kolpakovsky and the Asian Department of the Russian foreign Ministry in relation to the " Ili crisis" in russian-chinese relations of the second half of the XIX century..

Сугирбаева Г.Д., Исабек Б.К., Омарбаев Ы.К. Граждане Австро-Венгрии в городах Западной Сибири (1900-1917 гг.): причины пребывания и роль в обществе..... 103
Sugirbaeva G.D., Isabek B.K., Omarbayev Y.K. Citizens of Austria-Hungary in the cities of Western Siberia (1900-1917): the reasons of stay and role in society.....

Джумадуллаева А.Н., Зұлпыхарова Э.Ө. Сельжұқ империясындағы ішкі әлеуметтік саясат-елдегі дағдарыстың алғышарты ретінде (XI ғасырдың соңы мен XII ғ. басы)..... 109
Dzhumadullaeva A., Zulpykharova E. Features of the development of the Seljuk Empire and the beginning of the political crisis.....

Nuskabai P.N. Main Features of french colonial policy in Alger..... 113
Нұсқабай П.Н. Францияның Алжирге бағытталған отарлау саясаты.....

САЯСИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ТАРИХ
ПОЛИТИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ
POLITICAL AND SOCIAL HISTORY

Айтжанов Д.А., Нурсултанова Л.Н. Соглашение между США и «Талибан»: начало диалога..... 119
Aitzhanov D.A., Nursultanova L.N. Agreement between the US and the Taliban: start a dialogue.....

Abay Kazakh National Pedagogical
University

BULLETIN

Series «Historical and socio-political
sciences» №2(65), 2020

Periodic – 4 issues/year
Published since 2000

Editor-in-chief:
doctor of historical sciences
G.K. KENZHEBAYEV

Editorial staff:
Koigeldiyev M.K. *doctor of historical sciences, professor*
(editorial-in-chief's assistant),
Ospanova R.R. *candidate of historical sciences, associate professor,*
Dalaeva T.T. *candidate of historical sciences, associate professor,*
(responsible secretary),
Abzhanov Kh.M. *doctor of historical sciences, professor,*
Zhumagulov B.S. *candidate of historical sciences, professor,*
Virginia Martin. *professor, PhD (USA),*
Claudia Chang *professor, PhD (USA),*
Kara Abdiyap *doctor of historical sciences, professor (Turkey),*
Osmonov O.D. *doctor of historical sciences, professor (Kirgistan),*
Kozmenko B.M. *doctor of historical sciences, professor (Russian Federation),*
Zhumagulov K.T. *doctor of historical sciences, professor,*
Mayer M. *doctor of historical sciences, professor (Germany),*
Sokolov A.B. *doctor of historical sciences, professor (Russian Federation),*
Tomokhiko Uyama *doctor of historical sciences (Japan),*
Khodjaogly T. *doctor of historical sciences, professor (Turkey)*

Abai Kazakh National Pedagogical
University, 2020

Registered in the Ministry of culture and
information of the Republic of
Kazakhstan, May, 8, 2009
№10102-ZH

Signed for print 05.05.2020
Format 60x84 1/8.

Volume 86 уч.-изд.л. Issue 300. order
690.

050010, Almaty
Abai KazNPU, 13 Dostyk av.
«Ulagat» publishing house
Abai Kazakh National Pedagogical
University

Amirbek A.A., Tazhibayev R. Kazakhstan dış politikasında Entegrasyon süreci ve Avrasyacılık.....	124
Амирбек А.А., Тәжібаев Р.И. Еуразияшылдық ағымы және Қазақстан Республикасының Еуразиядағы интеграциялық үдерістердегі рөлі.....	
Алькеев А.К., Жолдасбекова А.Н. Практика международного сотрудничества Казахстана в сфере военной безопасности, борьбы с терроризмом и наркотрафиком.....	131
Alkeyev A., Zholdasbekova A. Practice of Kazakhstan in international cooperation in the field of military security, fight against terrorism and drug trafficking.....	
Арзыкулов А.А., Шарыпказы Н., Оразбекова А.Р. «Бір белдеу - бір жол» жобасы мен еркін экономикалық аймақтар «Қытай арманын» жүзеге асыру құралы ретінде.....	139
Arzykulov A.A., Sharypkazy N., Orazbekova A.R. One belt-one way project and free economic zones as tools to realize the "Chinese dream"	
Акпаева Э.Р. Особенности и проблемы политическо-ценностного содержания политики межнационального согласия..	146
Akpayeva E.R. Features and problems of the political and value content of the policy of interethnic harmony.....	
Atabayeva G.K., Abdikerova G.O. Trust in the system of social capital of Kazakhstan society: theoretical analysis.....	150
Атабаева Г.К., Абдикерова Г.О. Қазақстан қоғамның әлеуметтік капиталы жүйесінің саясаты: теориялық талдау.....	
Алпысбес М., Еришева Т. Ұлттық ұжымдық жады феномені тұрғысындағы тарихи персоналистика мәселелері.....	154
Alpysbes M., Yerisheva T. Vision of the phenomenon of the national collective memory in the context of historical personalism....	
Аскербек А.А. Цветные революции после распада СССР.....	159
Askerbek A. Color revolutions after decay of the USSR.....	
Байсұлтанова К.Ш., Қалдыбай А. Оңтүстік Кореяның имидждік стратегиясын қалыптастырудағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану ерекшеліктері.....	165
Baissultanova K.C., Kaldybai A. Features of the application of information and communication technologies in shaping the image strategy of South Korea.....	
Берістенова А.А., Турунтаева А.А. ҚХР және ЕО жұмсақ күш саясатындағы білім беру саласы: салыстырмалы анализ.....	172
Beristenova A.A., Turuntayeva A.A. Education within the soft power of China and the EU: a comparative analysis.....	
Далаева Т.Т. Ритуально-партиципативные функции производственного праздника позднего социализма (на материалах «Ачполиметалл» комбината).....	177
Dalayeva T. Ritual partisipative functions of the industrial holiday of late socialism (on materials «Achpolimetall» combine).....	
Ермұқанов Е.Н., Сүтеева Х.А. Рухани жаңғыру аясындағы ұлттың бәсекелік қабілеттілігінің алғышарттары.....	183
Ermukanov E.N., Suteeva H.A. Preconditions for the competitiveness of the nation in the framework of spiritual modernization.....	

Жанатаева К.Б. Мысырдың аймақтық ұйымдардағы саясаты: Мысыр факторы.....	188
Zhanatayeva K.B. Egypt policy in regional organizations: Egyptian factor.....	
Зұлпыхарова Э.Ө., Джумадуллаева А.Н. Селжұқ империясы: экономикалық жүйенің ерекшеліктері мен әлеуметтік саясаттың бағыттары.....	194
Dzhumadullaeva A., Zulpykharova E. Socio-economic system of the Seljuk Empire.....	
Зайниева Л.Ю., Касымбекова А.А. Некоторые аспекты роли медиации в жизни общества.....	197
Zayniyeva L.Yu., Kassymbekova A.A. Some aspects of the role of mediation in society.....	
Изтелеуова Е.А. Вступление Республики Узбекистан в ЕАЭС: ожидание и перспективы.....	203
Izteleuova Ye.A. Uzbekistan's accession to the EAEU: expectations and prospects.....	
Ибрагимова А.Т., Wu Chuke. Территориальные споры Китая в Южно-Китайском море.....	208
Ibragimova A.T., Wu Chuke. Территориальные споры Китая в Южно-Китайском море.....	
Коныршин К.Ф., Оспанова А.Н. Внешняя политика Республики Армения.....	211
Konyrshin K.F., Ospanova A.N. Foreign policy of the Republic of Armenia.....	
Канатбеккызы А., Оспанова А.Н., Шаикова А.Е. Ключевые характеристики внешнеполитической стратегии КНР на современном этапе.....	214
Kanatbek kyzy A., Ospanova A.N., Shaikova E.A. Key characteristics of the PRC foreign policy strategy at the present stage	
Қиубек Ж.Ж., Нурбаев Ж.Е. Особенности применения цифровых технологий в высшей школе: на примере Казахстана и России.....	219
Kiyubek Zh.Zh., Nurbayev Zh.E. Features of using digital technologies in higher education: the example of Kazakhstan and the Russian Federation.....	
Кокенов Р.С. Новейшая дипломатия и основные направления научной дипломатии как составляющие внешней политики Казахстана.....	223
Kokenov R. Recent diplomacy and the main directions of scientific diplomacy as components of Kazakhstan's foreign policy.....	
Қашкынбаева А.Т. Этносаралық конфликттің реттеудің түрлі тәсілдері: әлемдік мысалдар негізінде.....	229
Kashkynbaeva A.T. Different approaches to resolving inter-ethnic conflicts: based on international examples.....	
Ляпбаева Н.И., Абдирайымова А.С. Кәсіпкерліктің қалыптасу тарихы.....	234
Lyapbayeva N.I., Abdiraiymova A.S. History of business formation	
Мадярбекова А.Б., Ибраева А.Е., Мукаш С.А. Қазақстан мен Әзірбайжан Каспий жобасында.....	239
Madyarbekova A.B., Ibrayeva A.E., Mukash S.A. Kazakhstan and Azerbaijan in the Caspian project.....	

Молдадосова А.Қ. Қазақстан мен Түркия арасындағы сауда қатынастары.....	245
Moldadossova A.K. Trade relations between Kazakhstan and Turkey	
Мухажанова Т.Н., Сабденова Г.Е. Аварлардың Еуропа аймағында жер үшін күресі.....	251
Mukazhanova T.N., Sabdenova G. Avars fight for land in the European Region.....	
Мырзатаева З.Б. Тарихи жад.....	258
Myrztatayeva Z. Historical memory.....	
Мұқаметханұлы Н., Төрежанова Ж.С. «Бір белдеу – бір жол» жобасы және Қазақстанда логистикалық транспорттың қалыптасуы мен дамуы.....	264
Muhametkhanuly N., Torezhanova Z.S. The project "Belt and road", the formation and development of logistics transport in Kazakhstan.....	
Мадалиева Ж.Қ. Философия тарихында құндылық идеясының қалыптасуы мен дамуы.....	271
Madaliyeva Zh.K. Formation and development of the idea of value in the history of philosophy.....	
Нурбаев Ж.Е., Қиубек Ж.Ж. Орта білім беру жүйесіндегі сандық білім беру ресурстары: Қазақстан және Ресей тәжірибесіне талдау	277
Nurbayev Zh.E., Kiyubek Zh.Zh. Digital educational resources in secondary education: analysis of Kazakhstan and Russian experience	
Осимбаева И.С., Түймебай Ш.М. Проблема беженцев в Европе: основные риски и угрозы.....	282
Osimbayeva I.S., Tuimebay Sh.M. The problem of refugees in Europe: main risks and threats.....	
Райымбекова А.А., Ермекбаев А.А. Таулы Қарабақтағы қақтығыс: Қазақстан дипломатиясының мүмкіндіктері.....	287
Raiymbekova A., Ermekbaev A.A. Nagorno-Karabakh Conflict: Opportunities for Kazakhstan's diplomacy.....	
Sagatova A.S., Nurligenova Z.N. Spirituality as the basis of national identity.....	292
Сағатова Ә.С., Нурлигенова З.Н. Руханилық ұлттық бірегейліктің негізі ретінде.....	
Saurykova Z.S. Dispossession of the kulaks in Kazakhstan: features and consenquence.....	297
Саурықова Ж. Қазақстандағы кулактарды тәркілеу саясаты: ерекшелігі мен зардаптары.....	
Турсункулова С.Б., Оспанова А.Н., Болысбекова М.К. Внешняя политика Кыргызстана в концепции развития Евразийской интеграции.....	304
Tursunkulova S.B., Ospanova A.N., Bolysbekova M.K. Foreign policy of Kyrgyzstan in the concept of development of Eurasian integration.....	
Токеева А.А. Қазіргі кезеңдегі Қазақстан мен Қытай елдерінің имидждік саясаты.....	310
Tokeyeva A.A. Image policy of Kazakhstan and China at the present stage.....	

Тюлюбаева А.У., Турханова А.Ж. Политика «мягкой силы» Ирана в Центральной Азии: на примере Казахстана.....	317
Tyulyubaev A.U., Turkhanova A.Zh. Iran's "soft power" policy in Central Asia: on the example of Kazakhstan.....	
Рустамбекова М.Е., Оспанова А.А. Қазіргі замандағы Ресейдің Орталық Азия аумағындағы саяси және экономикалық мүдделері (2010 жылдан қазірге дейін).....	324
Rustambekova M.E., Ospanova A.A. Foreign and economic relations of Russia with the states of Central Asia (from 2010 to the present).....	
Сабденова Г.Е., Усерова А.Н. Қазақстандағы азаматтық қоғам: өткені мен бүгіні.....	328
Sabdenova G. E., Userova A.N. Civil society in Kazakhstan: past and present.....	
Сейлхан Б., Турсункулова С.Б., Оспанова А.Н., Дюсенова А.Т. Проблемы и перспективы Центрально-Азиатской интеграции.....	335
Seilkhan B., Tursunkulova S.B., Ospanova A.N., Dyusenova A.T. Problems and prospects of Central Asian integration.....	
Рымханова А. Социально-экономическое положение многодетных семей в Казахстане: факторы уязвимости и социальной поддержки	341
Rymkhanova A. The social-economic situation of large families in Kazakhstan: factors of vulnerability and social support.....	
Уразаева А.Т. Публичная дипломатия – современный подход взаимодействия с общественностью.....	346
Urazayeva A. Public diplomacy - a modern approach to public relations	
Шаймерденова М.Д. Проблемы войны и мира в исторической ретроспективе.....	351
Shaimerdenova M.D. Problems of war and peace in a historical retrospect.....	
Шұқыжанова А.Н., Калиева А.А. Қырғызстанның Баткен және Тәжікстанның Согды облыстарының шекарасындағы қақтығыстар	355
Shukyzhanova A.N., Kalyieva A.A. Conflicts in the border of Batken oblast of Kirgyzstan and Sughd oblast of Tajikistan.....	
Чакенов Е.Д., Канагатов М.К. Жаңару идеологиясы және заманауи әлем.....	363
Shakenov E.D., Kanagatov M.K. Ideology of modernization and the modern world.....	
Ыбышова С.Т., Жарықбаева Д.Р. Ұлы Жібек жолының қазақ жеріндегі экономикалық үлесі.....	368
Ybyshova S.T., Zharykbaeva D.R. Economic contribution of the great Silk Road in the kazakh land.....	
Abdrazakova L., Abzhaparova L. Youth policy as a way in preventing social risks.....	373
Абдразакова Л., Абжапарова Л. Молодежная политика как способ предотвращения социальных рисков.....	
Tolamisso A.G. About the first kurultai of kazakhs of the world.....	377
Толамисов А.Г. Дүниежүзілік қазақтар бірінші құрылтай турасында.....	

Xie Tian, Zharkynbayeva R.S. Evolution of trade and economic policy between the PRC and the Kyrgyz Republic: based on treaties between governments.....	382
Се Тянь, Жаркынбаева Р.С. ҚХР мен Қырғызстан арасындағы сауда-экономикалық саясаттың эволюциясы: үкіметтер арасындағы келісімдер негізінде.....	

ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ SOURCE AND HISTORIOGRAPHY

Бегалиева А.К., Косанбаев С.К. Некоторые факты из жизни и деятельности Есета Котибарова.....	390
Begaliev A.K., Kosanbaev S.K. Some facts from life and activity Eceta Kotibarov.....	

Исенгалиева А.Г. Этнографические сведения о казахах по набмусаевалюдениям В.В. Радлова, М.Михайлова, Д.Львовича, Л.Ф. Костенко и А.Абаза.....	396
Isengalieva A.G. Ethnographic information about the kazakhs according to the observations of V.V. Radlov, M.Mikhailov, D.Lvovich, L.F.Kostenko and A.Abaza.....	

Кукетова А.А., Мусабалина Г.Т. Жетісу өлкесіндегі егіншіліктің дамуы мәселелері орыс саяхатшылары еңбектерінде (XVIII-XIX ғғ.)	400
Kuketova A.A., Mussabalina G.T. Questions of development of agriculture in semirechye in the works of russian travelers (XVIII-XIX centuries).....	

Мусаева С.Т. Из этнографических записок А.К. Гейнса и Я.В. Ханыкова, В.Потто и А.И. Макшеева (по материалам Туркестанского сборника).....	407
Musaeva S.T. Ethnographic responsibility zapisok A.K. Khanykova, V.Potto and A.I. Makhseeva (based on materials from Turkestan collection).....	

Сүтеева Х.А., Ермұқанов Е.Н. Қазақстанның тарихын зерттеген XVIII-XX ғ. басындағы Ресейлік тарихнаманың теориялық-методологиялық негіздері.....	412
Suteeva H.A., Ermukanov E.N. Theoretical and methodological foundations of the study of Russian pre-revolutionary historiography of the XVIII - early XX century. socio-economic and political history of Kazakhstan.....	

Сабитов Ж.М. Сведения натанзи о событиях в восточной части Улуча Джучи в 1313-1370-ых годах: «критика достоверности».....	418
Sabitov Zh. Natanzi's account of events in the eastern part of ulucha Jochi in the 1313-1370s: «criticism of the reliability».....	

Смагулова С.О., Беделова Г.С. Е.Бекмаханов еңбектеріндегі Абайдың тарихи тұлғасы.....	425
Smagulova S.O., Bedelova G.S. Historical personality of Abay in the works of Y.Bekmakhanov.....	

Тажмуханова Н.Е. Описание культуры и быта казахского народа в трудах дореволюционных Российских исследователей Туркестана в середине XIX века.....	432
Tazhmukhanova N.E. Description of the culture and life of kazakh nation in the writings of the Russian pre-revolutionary researchers of Turkistan in mid-nineteenth century.....	

Туребаев О.А., Айдарбекова Г.С., Абдурахманов Н.А., Оразымбетова З.Ш. Абай мұрасы «Ақ жол» беттерінде.....	437
Turebaev O.A., Aidarbekov G.S., Abdurakhmanov N.A., Orazimbetova Z.Sh. Abay's legacy on the pages of "Ak zhol».....	

Тулекова А.М. История изучения проблемы реабилитации граждан Казахстана, репрессированных в годы сталинского террора, в советской, постсоветской научной литературе.....	444
Tulekova A.M. History of studying the problem of rehabilitation of citizens of Kazakhstan repressed in the years of the stalin terror in soviet, post-soviet scientific literature.....	

АРХЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ АРХЕОЛОГИЯ И ЭТНОЛОГИЯ ARCHAEOLOGY AND ETHNOLOGY

Аубакирова Ж.С., Алексеенко А.Н., Столярова Э.О. Особенности демографического перехода казахов в 50-80-е гг. XX века.....	454
Aubakirova Zh., Alekseenko A., Stolyarova E. Features of the demographic transition of kazakhs in the 50-80th years of the XX century.....	

Ақымбек Е.Ш., Шагирбаев М.С. Ортағасырлық жазық Төрткүлі	
Akymbek Y.Sh., Shagyrbaev M.S. The medieval zhazyk Tortkul.....	460

Бексейтов Ғ.Т., Құрманязов И.С., Каримолдақызы Г. Арал аудандық тарихи-өлкетану музейі қорында сақталған қола дәуірі кезеңінің қыш ыдыстары.....	472
Bekseitov G.T., Kurmaniyazov I.S., Karimoldakzy G. Ceramic vessels of the era of bronze stored in the fund of the Aral area district historical and local local museum.....	

Кожя М.Б., Бегалиева А.К. Мавзолей толена в Огузтау – малоизвестный памятник Туркестанской области.....	478
Kozha M.B., Begaliev A.K. The mausoleum of Tolena in Augustow a little – known monument the Turkestan region.....	

Енсенов Қ.А. Қазақстан Республикасындағы этномәдени орталықтардың қызметі (1989-2019 жж.).....	484
Yensenov K.A. Activity of ethnocultural centers in the Republic of Kazakhstan (1989-2019).....	

Зайберт В.Ф., Байгунаков Д.С., Сабденова Г.Е. Историко-культурное значение Ботайской культуры (К 40-летию открытия)	
Zaibert V., Baigunakov D., Sabdenova G. Botai's historical and cultural significance (for the 40th anniversary of the opening).....	489

Мургабаев С., Малдыбекова Л. Вопросы охраны ландшафта в зоне расположения петроглифов Сауыскандык.....	496
Murgabayev S., Maldibekova L. landscape protection issues in the Sauyskandyk petroglyph sites.....	

Подзубан Е.В. Палеоклиматические условия в первой половине голоцена на территории Тургайского прогиба (продолжение).....	502
Podzuban E.V. Paleoclimatic conditions in the first half of the holocene on the territory of the Turgay trough.....	

Хабижанова Г.Б., Байгараев Н.А., Сагинаева А.Н. Солтүстік Алтайдағы қоман-қыпшақтарының тарихи тамырлары.....	508
Khabizhanova G.B., Baigarayev N.A., Saginayeva A.N. Historical roots of koman-kipchaks in the northern Altai.....	

Turova L.P., Kikina M.I., Gersonskaya V.V. East Kazakhstan local history studies in the XX century (Historiography and general history materials).....	515
Турова Л.П., Кикина М.И., Герсонская В.В. XX ғасырдағы Шығыс Қазақстандағы өлкетану (тарихнамаға және жалпы тарихқа қатысты материалдар).....	

ТАРИХТЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ TEACHING HISTORY

Асымова Д., Болатхан Ә. 1917-1980 жж. Кеңестік Қазақстан мектептеріндегі тарихты оқыту әдістемесінің қалыптасуы және даму тәжірибесінен.....	522
Assymova D., Bolatkhan A. Experience of formation and development of methods of teaching history in Soviet schools 1917-1980 y.y.....	
Сейтқазиев Р., Маджаров Д. Тарихи білім берудегі тарихи тізбектің оқытылуын уақыт феноменімен зерттеп, уақыт пен тарихтың арақатынасын оқулық ресурстарымен қатар пайдалану.....	527
Seitkazyev R., Madzharov D. Studying the study of historical structure in historical education by the phenomenon of time using the connection of time and history with resources of textbooks.....	
Чекетаева Р.С., Ислямова А.А. Тарих сабағында саралау тәсілдерін қолданудың маңызы.....	532
Cheketaeva R.S., Islyamova A.A. The importance of using differentiation methods in history lessons.....	

ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАР ПЕРСОНАЛИИ PERSONALITY

Алпысбаева Н.К., Шәріпанова М. Марат Хасанаев - Қазақстанның архив ісінің майталманы.....	539
Alpysbaeva N.K., Sharipanova M. Marat Hasanaev - associate of the archival affairs of Kazakhstan.....	
Әбдіғұлова Б.Қ. Көрнекті ғалым, тарихшы Ермұқан Бекмаханұлы Бекмахановтың туғанына – 105 жыл.....	545
Abdugulova B.K. 105 years since the birth of an outstanding scientist, historian Ermukhan Bekmakhanovich Bekmakhanov.....	
Yedgina G.T., Zhumashev R.M., Tulegenova A.Zh., Shapagatova D.D., Muratova M.B. Labor activity of N.A.Nazarbayev in 1960-1969.....	554
Едгина Г.Т., Жұмашев Р.М., Тулегенова А.Ж., Шапагатова Д.Д., Муратова М.Б. Н.А. Назарбаевтың 1960-1969 жылдардағы еңбек жолы.....	
Қозғамбаева Г.Б. Сұлтанбек Қожановтың ағартушылық қызметі.....	562
Kozgambayeva G.B. Educational activities of Sultanbek Kozhanov..	
Қозыбақова Ф.А., Джолдыбаева У.М. Шоқан Уәлихановтың ағартушылық идеялары мен демократиялық көзқарастарының қалыптасуы.....	568
Kozybakova F.A., Dzholdybaeva U.M. The formation of educational ideas and democratical views Valikhanov Ch.	
Мекебаев Т.Қ., Құмғанбаев Ж.Ж. «Алаш» қозғалысының көсемі Әлихан Бөкейханов және «Қазақ» газеті.....	573
Mekebayev T.K. The leader of «Alash» movement Alikhan Bukeikhanov and the newspaper «Kazakh».....	

Рустамбекова М.Е., Оспанова А.А. Ұлыбританиядағы «жаңашыл» бағыттағы лейбористтік партияның модернизациялануында Энтони Блэрдің рөлі.....	578
Rustambekova M.E., Ospanova A.A. The role of Anthony Blair in the modernization of the "innovative" Labor Party in the UK.....	

**АЛТЫН ОРДАҒА – 750
750-ЛЕТИЕ АЛТЫН ОРДЫ
ALTYN ORDA – 750**

Абдоллаев Н.А., Турмагамбетова Г.Н. Алтын Орда-750: мысли об истоках казахской государственности.....	583
Abdulla N.A., Turmagambetova G.N. Altyn Orda - 750: thoughts on the origins of the Kazakh State.....	

Маргулан А.С. Историческая терминология, в контексте изучения понятий: «Улус Джучи» и «Золотая Орда».....	588
Margulan A.S. Historical terminology, in the context of studying the concepts: «Ulus Juchi» and «Golden Horde».....	

Халидуллин Ғ.Х. Орта ғасырлық Сарайшық қаласында мәдениет пен өнер саласының дамуы және сауда жолының қалыптасуының кейбір мәселелері.....	591
Khalidullin G.Kh. Some problems in the development of urban culture and arts, promotion of the trade route in medieval Sarachik...	

**ҰЛЫ ЖЕҢІСКЕ – 75 ЖЫЛ
75 ЛЕТИЕ ВЕЛИКОЙ ПОБЕДЫ
75th ANNIVERSARY OF THE GREAT VICTORY**

Абдирайымова А.С., Сарсенбаев А.Б., Жаркынбаева Р.С. Ұлы Жеңіс мерекесі қарсаңындағы ойлар.....	597
Abdiraiymova A.S., Sarsenbayev A.B., Zharkynbayeva R.S. On the eve of the great victory	

Қаражан Қ.С., Абикенова Г.Е. Өнегелі өмір - ұлт руханиятына үлгі (Бауыржан Момышұлы мысалында).....	603
Karazhan Q.S., Abikenova G.E. Moral life is an example to the spirit of the nation (in the example of Bauyrzhan Momyshuly).....	

Тулекова М.К. Жетісу аймағына соғыс жылдарында халықтарды қоныс аудару және оның салдары мен қиыншылықтары.....	609
Tulekova M.K. Migration of peoples during the war and its consequences and difficulties in the Zhetysu region.....	

**ЖАС ҒАЛЫМДАР ЗЕРТТЕУЛЕРІ
ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS**

Алтаев М. Ортағасырлық Құлан қаласының керамикасы.....	616
Altayev M. Ceramics of the medieval town Kulan.....	

Абиыр С.Е. Қытайдан келген қазақтардың жаңа өмірге бейімделуінің әлеуметтік-мәдени аспектілері (1960-1970 жж. Нарынқол өңірі бойынша).....	621
Abiyr S.E. Social and cultural aspects the adaptation of the kazakhs repatriates from China to a new life (1960-1970yy. for the Narynkol region).....	

Ахмеджанова М.Ж. Каюм Насыри: ағартушылық қызметі жайынан.....	627
Akhmedzhanova M.Zh. Kayum Nasry: from the history of educational activity.....	

Аманова Ф.М., Алдабек Н.А. Результаты экономической модернизации Китая и современный облик общества.....	633
Amanova F.M., Aldabek N.A. Results of China's economic modernization and the modern look of society.....	
Әлімжанов Е.А., Махаева А.Ш. Маржани – тағлымы мол тарихшы.....	640
Alimzhanov E.A., Makhaeva A.Sh. Marjani - distinguished historian	
Бекқажиев А.Б. Соғыстан кейінгі жылдардағы тарих ғылымының дамуы (XX ғасырдың 50-60 жылдары).....	645
Bekkazhiev A.B. Historical science of the post-war years development (50-60 years of the XX century).....	
Бердибеков А.Ш. XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы қазақ медреселерінің ескіше оқыту әдісінен жаңа оқыту әдісіне көшуіндегі өзектілігі.....	651
Berdibekov A.Sh. Length of the end of the XIX century and the beginning of the century of the XX century in the translation from a second educational method to a new educational method.....	
Даирова Г.Қ., Хасанаева Л.М. Қазақстандағы этномәдени құндылықтардың рухани маңызы (XIX ғ. соңы мен XX ғ. басы)...	655
Dayrova G.K., Khassanayeva L.M. Significance of spiritual value of ethnoculture in Kazakhstan (Late 20th century and early 20th century)	
Жақсылықова Г.А. Пий XII және фашизм.....	659
Zhaksylykova G.A. Pius XII and fascism.....	
Қамза А.Т. Беймәлім Қазақ-түрік қатынасының тарихи жағдайы	665
Kamza A.T. Historical standing of unknown Kazakh-Turkish relations	
Мамытова Г.М. Қазақ баспасөзінің көшбасшысы.....	669
Mamytova G.M. The leader of the kazakh press.....	
Мырзагелді А.М. Авар қағанаты мен Византия арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастар тарихы.....	674
Myrzageldy A.M. History of diplomatic relations between the Avar khaganate and Byzantium.....	
Ноғайбаева Ж.С. XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бас кезіндегі Жетісу аймағындағы мәдени-ағарту жұмыстарының жүргізілуі (баспасөз материалдары негізінде).....	678
Nogaybaeva J.S. Cultural and educational activities in the Semirechye region in the late XIX - early XX centuries (based on press material)....	
Сапарали С.С. Қазақ жерінің тұтастығы үшін күрескен тұлғалардың саяси қызметі.....	683
Saparali S.S. Activities of the national political elite for the integrity of the Kazakh state.....	

Білім және ғылым саласында қадағалау және аттестациялау жөніндегі комитеттің 2005 ж. №476 «Диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне» 2003 ж. 26 маусымдағы №433-3 ж бұйрығына толықтыру енгізу туралы бұйрығы негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ тарихи ғылымдары бойынша (07.00.00. мамандығы) Хабаршы БҒСҚАК тізіміне енгізілген.

На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки за №476 от 2005 г. о внесении дополнений в приказ от 26 июня 2003 г. №433-3 ж "Об утверждении Перечня изданий для публикации основных научных результатов диссертаций" Вестник КазНПУ им. Абая по историческим наукам (специальность 07.00.00) внесен в Перечень КНАСОН

On the basis of the decision of Committee for control in the sphere of education and science (order №433-3. from June, 26, 2003) Bulletin of Abai Kazakh national pedagogical university, series «Historical and socio-political sciences» is included into the list of issues to publish the basic scientific results of dissertations on historical sciences (speciality-0700 00).

11. К.Т. Дүйсембаева. Ұлы Отан соғысы және соғыстан кейінгі жылдардағы жұмыс күші миграцияның әлеуметтік-экономикалық маңызы //Абай атындағы ҚазҰПУ-дың хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. 2012. № 1/2. -128-131 бб.

12. Покровский С.Н. Казахстан в период великой отечественной войны советский союза 1941-1945гг. – Алматы, 1964. 596 с.

13. Кнышевский П.Н. Васильева О.Ю. Высоцкий В.В. Саламатин С.А. Скрытая правда войны- Москва: Русская книга, 1992. 348 с.

14. Колыбеков М.Р. История депортированных народов Казахстана (1937-1956гг.)/М.Р. Колыбеков. - Алматы, 1997. - 45-56 стр.

15. Алдажуманов К.С. Депортация народов – преступление сталинского тоталитарного режима/ К.С. Алдажуманов. – Алматы: Дәуір, 2004. -40-49 стр.

ГРНТИ 03.20.11
ӘӨЖ 974.20

ӨНЕГЕЛІ ӨМІР – ҰЛТ РУХАНИЯТЫНА ҮЛГІ (БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ МЫСАЛЫНДА)

Қаражан Қ.С.¹, Абикенова Г.Е.²

¹*әл-Фараби ат. ҚазҰУ профессоры, т.ғ.д.*

²*әл-Фараби ат. ҚазҰУ қауымд. профессоры., т.ғ.к.*

Аңдатпа

Аталған мақалада Кеңес Одағының батыры, Қазақстанның Халық қаһарманы – Бауыржан Момышұлын ерлік істері мен оның өнегелі өмірінің жастар санасы мен ұлт руханиятына қосатын үлесі аталып өтіледі. Тек батырлығымен ғана емес, жазушылық қырымен де танылған Бауыржан Момышұлының кейбір қанатты сөздерінің ел арасында нақылға айналып, қолданысқа түсуі де сөз болады. Батыр шығармалары мен оның құжаттық материалдарына негізделі отырып, «Ұшқан ұя», «Қанмен жазылған кітап» сынды шығармаларының рухани мұрамызға қосар үлесі негізделді.

Тірек сөздер: фашизм, ұл руханияты, өскелең ұрпақ, қаһарман, ата-дәстүр.

Karazhan Q.C. ¹, Abikenova G.E. ²

¹ *doctor of historical sciences, professor of Al-Farabi Kazakh National University,*

¹ *candidate of historical sciences, associate professor of KazNU named after al-Farabi,*

MORAL LIFE IS AN EXAMPLE TO THE SPIRIT OF THE NATION (IN THE EXAMPLE OF BAUYRZHAN MOMYSHULY)

Abstract

This article mentions the heroic deeds of the Hero of the Soviet Union, People's Hero of Kazakhstan - Baurzhan Momyshev and the contribution of his moral life to the consciousness of young people and the spirituality of the nation. It is said that some of the words of Baurzhan Momyshev, known not only for his heroism, but also for his writing, became a proverb in the country. Based on the works of the hero and his documentary materials, the contribution of such works as «Flying Nest» («Ushkan uyia»), «Book written in blood» (Kanmen zhazyrgan kitap) to our spiritual heritage is substantiated.

Keywords: fascism, spirituality, growing generation, heroes, national traditions.

Қаражан Қ.С.¹, Абикенова Г.Е.²

¹доктор исторических наук, профессор КазНУ им аль-Фараби,
Алматы

²кандидат исторических наук, доцент КазНУ им аль-Фараби,
Алматы

ПРАВЕНСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ- ПРИМЕР ДУХОВНОСТИ НАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ БАУЫРЖАНА МОМЫШУЛЫ)

Аннотация

В данной статье отмечается вклад в героическое дело Героя Советского Союза, Халық қаһарманы Казахстана – Бауыржана Момышұлы и его нравственный жизненный путь в сознании молодежи и духовности нации. Затронуты вопросы не только о героизме Бауыржана Момышұлы, но и крылатые слова которые стали неким наследием для народа в результате его писательской деятельности. На основе произведений героя и его документальных материалов как «Ұшқан ұя», «Қанмен жазылған кітап», обосновывается вклад героя в духовное наследие народа.

Ключевые слова: фашизм, духовность, подрастающее поколение, герой, национальные традиции.

Қазақ елі Кеңес Одағы халықтарының қатарында бір тудың асытында біріге отырып, герман фашизмімен толығымен тұншықтырғанына да 75 жылдың уақыт шегі келіп жетті. Қиын да сұрапыл соғыс бейбітшілікті аңсаған талай боздақтардың жанын қиды. Ал ортамызға аман-сау оралған батырларымыз бен қайсар жауынгерлеріміз халық үшін жасаған ерен ерліктері үшін сый-құрметке ие болып қана қоймай, өскелең ұрпақ санасына үлгі-өнеге, еліне, Отанына деген сүйіспеншіліктерін арттыруға мысал бола алады. Елімізде «Руани жаңғыру» мәселесі көтеріліп, саналы ұрпақ санатын өткен тарихымызбен байланыстыра отырып, ұлттық рухта тәрбиелеу қажеттігін көтеріп отырғаны белгілі. Дәл осы тұста өзінің нар тұлғасы мен рухани болмысы арқылы халық жадындағы Кеңес Одағының батыры, Қазақстанның Халық қаһарманы – Бауыржан Момышұлын ерекше атап өтуімізге болады. Халық қаһарманы Бауыржан Момышұлы тек батыр ғана емес жастарды батырлық пен ерлікке, адами қасиетке шақырған жазушы болды және оның туғанына да 110 жыл толып отыр.

Ежелден-ақ ата-бабаларымыз өзінің ауыз әдебиеті, оны ішінде батырлар жырлары, аңыз-әңгімелер, ертегілер арқылы балалар мен жасөспірімдер санасына адамгершілік, имандылық, тәлім-тәрбие берді. Ал еліміздің өркендеп өсуі мен дамуы үшін, халықтың әлеуметтік, экономикалық жағдайын көтеруге үлесі бар жастар саясатын да естен шығара алмаймыз. Отанымыздың территориялық бүтіндігін сақтау, халық тыныштығын бұзушы лаңкестерге қарсы күрес, мемлекетке қауіп төнгізетін кез келген ішкі және сыртқы күштерге қарсы тұруда жастарымызды отаншыл рухта тәрбиелеу міндетін шешуде Бауыржан Момышұлы сынды тұлғаның артына қалдырған ерлік істері мен шығармаларын ұсынуға болады.

Елбасы Н.Назарбаев «Қазақ қаламгерлерінің ішінде Бауыржан Момышұлындай өз ұлтын сүйген жазушы жоқ» [1] деп баға беруінің өзі егеменді еліміздің болашағы – жас ұрпақтың ойына батыр есімін сала отырып, ел бейбітшілігі мен бірілігін сақтау, патриоттық рухты көтеру мақсатында айтылса керек.

Қазақтың біртуар азаматы, батыр, жазушы Б. Момышұлының ұлт руханиятының болмысы мен болашағына қатысты жазылған өзекті ой-толғаныстары бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздің дамып, өркендеуіне бағыт – бағдар беретіні сөзсіз. Бауыржан Момышұлы: «Жеңіс кілті Отан сүюшілікте. Ол солдатқа жөргекте жатқаннан бастап үйретілуі, қанына кіріп, сіңісуі тиіс. Дәстүр-тәрбиенің басты қайнары. Ал дәстүр ұлттық тәрбиеден өзекті орын алады. Отан сүюшілік, ұлтын сүюшілікті ұлттық дәстүрмен жалғастырып, солдатқа саналы түрде сіңіру керек» [2] - деген ұтымды ойларының өзі осыны аңғартады. Ол өзінің артына өшпес өнеге, ерлікке, патриоттық, сезімге толы бірнеше кітаптарын қалдырып кетті. Атап айтар болсақ, «Офицер жазбалары» (1962), «Артымызда Москва» (1963), «Генерал Панфилов» (1965), «Куба әсерлері» (1969) «Жоңарқа» екі томдық шығармалар жинағы (1969), «Соғыс психологиясы», «Қанмен жазылған кітап» (1990, 1991), «Ұшқан ұя» және т.б.

Бауыржан Момышұлының артына қалдырған бұл мұрасының әр қайсысы қазіргі жастарға өнеге ретінде нұсқап көрсетуге болады. Мәселен, автордың «Ұшқан ұя» кітабы үшін Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты атағына ие болған.

Ал «Қанмен жазылған кітабы» Бауыржан Момышұлы шығармаларының бірегейі болып табылады. Бұл туынды туралы М.Мырзахметов: «Жаңа толқын жас ұрпақты ата дәстүрін қастерлеп, Отан сүю рухында тәрбиелеудің рухани құралы» деп бағаласа, ал ақын Олжас Сүлейменов «Менің бақытыма қолыма Александр Бектің «Волоколом тас жолы» романы түсті. Оның тас түйіні Бауыржаны менің аяулы кейіпкерім болды. Өткір, такабар, әділ, батыл да дана Бауыржан бір мені ғана емес, талайды қазақты қадірлеуге үйретті. Бауыржанның қазақ болғаны мен үшін бақыт еді» деп атап көрсетеді. Бұл орайда тіл жанашыры ретінде де Бауыржан Момышұлы өзінің рухшыл, халықшыл екендігін танытты. Ол «Тіл байлығы, тіл тазалығы – ұлт қасиетінің, салт-санасының негізгі өнеге, нағыз белгісі емес пе?» деп атап өтуінің өзі осыны аңғартады [3].

Сондай-ақ батыр өзінің патриоттық сезіміне, еліне, жеріне деген сүйіспеншілігіне, батырлық сезіміне түрткі болған, осы қазақ тілі екенін айтып өткенді. Мәселен: «Тамыр шымырлатып, жан-жүйенді жандырып, құлақ құрышын қандырып, керегінде жанға тиіп, ашындырып өтін сыртқа шығарып, қайрап, егеп «Сөз тапқанға қолқа жоқ» дегендеи ерге, елге медет болып, ер намысын, ел намысын, адамгершілік арын, қан майданда, қырғын соғыста қасиетті тудай жоғары көтеріп, текті сезім оятып-туғызып, адам түгіл жағдайдың көмейіне құм құйып, аузын аштырмай, үнін шығармай қоятын тіл» - дейді [4]. Тіпті Б. Момышұлы ана тілінің қамқоршысы болғанын өз ісімен де дәлелдеген. «Қанмен жазылған кітап» романында Бауыржан Момышұлы былай деп көрсетеді:

«Февральдің 15 күні, кеселканаға түсе салысымен, көңілімді сұрағалы, көптен көріспеген бір таныс әйел Сахарова дейтін келіп отырып, қазақша жазылған бір парақ қағазыма көзі түсіп:

- Бауыржан, почему вы пишете по-казахски, - деп қадала сұрақ қойды.

- Вы меня удивляете, Нина Александровна, почему я не должен писать по-казахски, на родном языке? - дедім мен.

- Ведь многие казахи не пишут и не разговаривают, потому что не выразишь свои мысли – то, что хочешь сказать не скажешь... До того говорят Ваш язык бедный... – деп, түйеден түскендей, ұялмай-қызармай айтып отыр...

Не дерсің, сөзі өңменімнен өтіп кетті. Ол кісіге, әлімнің келгенінше, теріс ұғымын дұрыстап түсіндірдім», - деп көрсетеді [5].

Қоғамда ұлтының тілі мен оның болашағы үшін жанашырлық танытқан азамат – елінің «патриоты» деп бағалап жүргеніміз белгілі. Осы орайда Б. Момышұлы елінің патриоты бола білді және оны өз болмысы мен іс-әрекетінде көрсете білді. Бұл тұрсында оның замандасы Әзілхан Нұршайықов «Ақиқат пен аңыз» атты роман-диалогында: «Бірінші Бауыржанның болмыс-бітімі ұлт ұланына мынау әлемдегі орнын, яғни, өзі айтқандай, өмірдегі нөмірін іздеп табуды үнемі міндеттеп тұрады» [6] - деп батырдың әр тұлғасы мен халқына деген сүйіспеншілігін жеткізеді.

Қазақстандық патриотизмнің арқауы қазақ мемлекетіне деген сүйіспеншілік, ұлтына сенімі, нанымы, саяси көзқарасы деп жастарға жеткізе отырып, әрбір қазақстандық өзі өмір сүріп, күн көріп отырған мемлекетін - «Отаным» деп тануы, оның негізін салып отырған қазақ ұлтына сыйластық, оның заңдарында бас ию, рәміздеріне құрмет көрсету сынды түсініктер қазақстандық патриотизмнің белгілері болуы қажет. Осы орайда да Б. Момышұлының әр бір ой-тұжырымдарының алар орны ерекше.

Туған халқымыздың өткен тарихына көз жүгіртер болсақ, елімізді қорғаған батырлар мен билердің, ақылгөй даналардың елі мен жері үшін күресуі отанына деген құрметтің нағыз үлгісін береді. Жоңғар шапқыншылығы мен одан кейінгі ұлт азаттық көтерілістерде елін басап жауға қарсы тұрған батырлар бүгінгідей (кеңес дәуірідегідей) жүйелі патриотизмге тәрбиеленген жоқ. Алайда, елі мен жерінің бостандығы үшін аянып қалған емес. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев: «Әрбір азамат тарих қайнауына ойша тереңдеу арқылы өзінің ата - бабалары қалдырған осындай кең байтақ жердің лайықты мұрагері болуға тиіс» - деп атап өтуінің өзі осыны аңғартады [7].

Бұл тұрғыдан алғанда Бауыржан Момышұлы XX ғасырдағы қазақ батырларының бейнесін бере отырып, жастардың рухы мен жігерін көтеруде мысал бола алады. Мәселен, «Егер адамның бойында ұят сезім болмаса, онда ерлік те жасалмас еді», - дей отырып, ар-ождан мен ерліктің қатар жүру қажеттілігін көрсетеді.

Ал ел басына қиыншылық туып, Ұлы Отан соғысының өрті шарпыған тұста Бауыржан Момышұлы қатал да, қайратты мінезімен осы айтылған сөзін дәлелдей білді. «Егер де жау Москваға

жетсе бала-шаға, халық қырылады, оған қай бетімізбен қарамақпыз, ер жігіт, отау иесі, патриот деген атымыз бекер болғаны ма?» деп өз естеліктерінде атап өткендей, Халық қаһарманы қол бастап, жауынгерлерін соғысқа бастап барды. Бұл туралы Темір Құсайын өзінің «Бітімі бөлек Баукең» атты еңбегінде: «Баукең жайлы ой толғағанда оны майдан даласында даңқы шыққан қолбасшы, елін қорғауда ерлік көрсеткен қаһарман деп қана тану аз. Ерлік пен қаһармандықтың қалтқысыз үлгісін ол бейбіт өмірде де, тіршіліктің сан қилы тіресі мен күресінде де көрсетіп өткен өр мінезді, өжет жан» деп баға береді.

Б.Момышұлының артына қалдырған шығармаларында өмір тұрмыстан туындаған, уақыттың талап таразысынан өткен, жастарға үлгі-өнеге боларлық қанатты сөздер қатары да аз емес. Батырдың мақал-мәтелдерінде адалдық, әділдік, елдік пен ерлік, отан, өмір мен өлім, дос, дұшпан, жақсы мен жаман, тәртіп туралы өмір тәжірибесінен туған көзқарастар көптеп кездеседі. Автор «Біреулерге», «Омарбекке» деген өлеңдерінде

Қалды ма айыр тұяқ елде малдан,
Жалғыз сиыр қалмады «ет планнан».
Ел етсіз, бала сүтсіз қалып кетті,
Барып ең уәкіл боп сен ауданнан, -

деп, 1930 жылдардағы кеңес үкіметінің асыра сілтеуімен орын алған ашаршылық пен қазақ елінің босқыншылығын көрсетеді. Сондай-ақ Бауыржан Момышұлы «Шындық – бұл ерікке тәрбилеудегі ең бір құжырлы құрал. Өтірік – ақырында тіпті нағыз шындыққа сәйкес келетін ресми материалдарға да сенімсіздік тудыратын ең зиянды у. Өтірік, шынайы емес жазылған мақалалардың беретін пайдасынан зияны көп» - деп атап өтуінің өзі, оның ел тарихына жанашырлық таныта отырып, шындықты еш бүкпесіз жайып салатынын дәлелдейді [8].

Б. Момышұлы тарих ғылымына, соның ішінде Отан тарихы мәселесіне үлкен мән беріп, өзінің көпшілік еңбектерінде өткен тарихтың қоғамдағы алатын орны мен маңызына ерекше тоқталып, өзіндік тұрғыдан ой қозғап, еліміздің арғы-бергі тарихын қаузап және өз заманының алдыңғы қатарлы, озық ойлы, ұлт тарихы туралы батыл да шынайы ғылыми еңбектер жазған Ермұхан Бекмахановты қастерлеп, пікірлес інісі ретінде қарым-қатынаста болған. Сталинизмнің құрбаны болған, кеңес тарих ғылымында тарих ғылымдарының докторы атағына алғаш ие болған, профессор, Қазақстан Ғылым академиясының корреспондент мүшесі, қазақ тарих ғылымының, халқымыздың мақтанышы, әйгілі тарихшы Ермұхан Бекмаханов 1966 жылы ауыр науқастан қайтыс боларының алдында Бауыржан Момышұлымен қоштасарда айтқан соңғы сөзі былай болыпты: «Үлгере алмай кетіп барам, кешіріңіз!». Ал осыған халық атынан кешірім сұрап, жауап бергендей Баукең былай деп жазыпты: «Қадірін білмеппіз ғой тірі кезде, деп боздар сорлы қазақ мен өлгенде». Осы сөзімді Қанышқа, Мұхтарға арнап жазып едім. Інім едің – сенімен қоштасып, басыңа қойып тұрмын. Жатқан жерің торқа болсын. Әрқашан да есімдесің, бауырым. Жылаушы Б. Момышұлы. 7.05.1966. Алматы» [9].

Бауыржан Момышұлы сондай-ақ соғыс жылдары және соғыстан кейін де тарихшы-ғалым, КСРО Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі А.М. Панкратовамен, тарих ғылымының докторы, профессор, кейіннен ҚР ҰҒА-ның академигі, Республика ғылымына еңбек сіңірген қайраткер Ақай Нүсіпбековпен және т.б. хат жазысып, пікір алмасып отырған. Мысалы, ҚР Орталық Мемлекеттік мұрағатындағы Б.Момышұлының жеке қорында 1961 жылы 29 қыркүйекте А.Нүсіпбековке Мәскеуден жолдаған хаты сақталған. Онда ол өзінің Орталық мұрағатта жұмыс істеп, И.В. Панфилов туралы материалдар жинап жатқанын, ондағы кездесіп жатқан қиыншылықтар және «Кеңес Одағының Батыры, генерал-майор И.В.Панфиловтың қысқаша биографиялық очеркі» деген тақырыптағы зерттеу жұмысының мақсаты мен жоспарын, мазмұнын баяндаған. Ал, 1943 жылы А.М. Панкратоваға жазған хатында осы жылы баспадан шыққан, «әлі сиясы да кеппеген», жоғары оқу орындарына арналған алғашқы оқулық «Қазақ ССР тарихы» жөніндегі өз пікірін білдірген екен. Аласапыран соғыс кезінде, қан майданның бел ортасында жүріп, қалай уақыт пен мүмкіндік тауып, танысып үлгерген десеңізші! Хатында «Сіздің редакциялауыңызбен жарық көрген бұл еңбек сөз жоқ қазақ халқының өткен тарихы алғаш рет шынайы тұрғыда ғылыми тұжырымдалған құнды үлес болып табылады» деп, оған жоғары баға берген. Сонымен қатар оқулықтың кейбір тараулары бойынша өз ескертпелерін жеткізген [10].

1943 жылы желтоқсан айының соңында Алматыға қан майданнан жараланып емделуге келген батырды астана жұртшылығы құшақ жая, зор қуанышпен қарсы алады. Осы келісінде Б.Момышұлы

зиялы топпен, атақты ақын, жыр алыбы Жамбылмен және майданнан хат арқылы хабарласып сырттай танысқан ұлы жазушы Мұхтар Әуезовпен сұхбаттасады. Өзінің 1944 жылы қаңтарда КСРО ғылым академиясының қазақстандық филиалының мәжіліс залында академия басшыларының ұйымдастыруымен тарих, әдебиет, өнер қайраткерлерінің таңдаулы шағын тобына өткізген алты күнге созылған арнаулы әңгіме-дәрісінің негізінде жазылған «Қанмен жазылған кітап» (Соғыс психологиясы) атты шығармасында «Әрбір солдат өзіне өзі төмендегідей сұрақтар қояды. Біздер кім едік? Біздер кіміз? Біздер қандай болмақпыз? - деп келіп, соған былайша жауап береді.

«Сонымен біздер кіміз және біздер кім болмақпыз? Егер сіздердің біріңізге: сіздің атаңыз тамаша адам болған десе, онда сіздің де көңіліңіз көкке көтеріліп қалмай ма, сондықтан да бізден біздер кіміз деп сұрайтын болса, онда біздің өткен тарихымызға, біздің даңқты ата-бабаларымызға деген біздің бойымызда мақтаныш сезімі сезілетіндей етіп жауап беруге тиістіміз.

Мен: «Біз мал едік, қараңғы едік», - деп соғатын кейбір шешенсымақтарға қатты ашу-ызам келеді. Бұл бізде ғана бар көркеуделік емес, басқа ұлттарда да бар нәрсе, тіпті орыстардың арасында да соғысқа дейін өздерінің ата-бабалары жөнінде ұнамсыз нәрселерді айтудан ұялмайтындар табылатын. Суворовтың өзін де жақында ғана көпшілікке насихаттай бастаған жоқ па. Сол кезде, яғни өткен ғасырда өмір сүрген біздің кейбір хандарымыз бен билерімізге, мемлекет қайраткерлерімізге байланысты да осындай көзқараста болдық, ал бізде хан екен, демек антұрған деп қарайтын ұғым-түсінік болды. Мұның өзін парасаттылық еді деп кім айта алады – сөз жоқ ешкім де айта алмақ емес. Өйткені Кенесарыдан оның көзқарасының Маркс көзқарасымен сәйкес келуін талап етуге болмайды! Олар өз заманының мемлекет қайраткерлері әрі жақсы адамдар болған, сірә мұны теріске шығара қоюға болмас, және де оларды мақтаныш етуіміз керек – олар халықтың абыройы ғой. Мұндай сұраққа немере-шөберелері өзінің ата-бабаларына, өзі өмір сүрген қоғамдық формацияда көшке ілескен елеусіз адам емес, жұртқа пайдалы өз заманының прогрессивті, өнегелі адамы болғанына мақтанатындай етіп айта білу қажет. Өткен тарихымызды аяққа баспай, қиянат жасамай мұны дұрыс ажырата білгеніміз жөн.

Біздер осы кіміз? Біздер кім болмақпыз? Бұған былай жауап беру керек: жақсы адамдар бар, одан да жақсырақ болуымыз керек. Әйтпесе ертеректе біз мал едік, жылдар өте нағыз адам болыппыздың кері келмей ме. Бұлайша қойылған сауалға жауап қайыру жөнсіздік» [11].

Міне, батыр атамыз сонау соғыс кезінде-ақ, біздің тарихшыларымыз, әдебиетшілеріміз, журналистер, жалпы зиялы қауым өкілдерінің көпшілігі мұнда ғана, яғни КСРО ыдырағаннан кейін айта бастаған мәселені кеңестік тоталитарлық жүйенің шырқау шыңына жетіп, сталиндік жаппай қуғын-сүргін, жазалау шаралары өршіп тұрған кезде өз ойын ашық, анық, батыл баяндағанына таңқаласыз.

Бауыржан Момышұлы осы еңбегінде ерлікке тәрбиелеу мәселесін жан-жақты әрі тереңінен қарастыра келе төмендегідей ой қозғайды:

«... Егер адамды жауынгерлік қасиетке тәрбиелемесе – онда бұл халық жауынгер халық болмағаны. Мұны өткен тарихымызға қатысты, біздің халқымыз жауынгер халық болмаған деп айта аламыз ба? Жоқ, біз бұлай деп айта алмаймыз, өксікті өкінішке орай біздің жауынгерлік, ержүректік қасиеттерімізге соңғы уақыттарда өткенге жаппай тас лақтыру, қаралауға байланысты жатсына, тосырқана қарай бастаған сияқты.

Өткенге жатсына қараушылық орыс және басқа да ұлттарда да болған. Мұның өзін республиканың ескі басшыларының тарапынан жасалған белгілі дәрежедегі зиянды іс деп санаймын. Халықты жауынгерлік асыл қасиеттерге тәрбиелейтін дәстүрлерінен қалай айыруға болады? Игі дәстүрлерді архивтің сөрелеріне қаттап қоюға болама екен? Егер біздер қазақ халқының барлық жақсы дәстүрлерін керегі жоқ деп қудалайтын болсақ, ата-бабаларымыздың кім екенін білмейтін болсақ, мұның өзі пайда бере қояр ма екен?

Ал біз не істедік десеңізші, өткен тарихымызды барып тұрған хайуандықпен жермен жексен ете аяққа таптап, содан кейін «өткенге қарсы шыққан бунтарлар» деген жалпы қорытынды жасауға келіп тірелдік, ал кейбіреулер бұл игі дәстүрлерді қайта дамыта түсудің орнына, түкке тұрғысыз мәселелермен, ұлттың одан әрі дамып жетілуіне зиянды нәрселермен айналысты. Барлық өткен нәрселерді жаппай, ақ-қарасына көз жеткізбей қаралау қандай жағдайда болса да мақтай қоярлық қылық емес, өте тар өрістілік, қатігездік, надандық, тіпті бұзақылық әрекет. Ол зияннан басқа түк те емес.

Дәстүр тәрбиенің басты қайнарларының бірі болып табылады әрі оның өте үлкен мәні бар» [11, 35-36 бб].

Сондай-ақ Б.Момышұлының күнделікті өмір-тұрмыстан туындаған, уақыттың талап-таразысынан өткен парасатты сөздері көп кездеседі. Оның қатардағы жауынгерлер жайлы айтқан кейбір қасиетті сөздері халқымыздың есінде. Даңқты қолбасшы солдаттың мінез құлқын, парасатын, елі үшін шыбын жанын қиятын ерлігін керемет білген. Соның арқасында оларды ерлік жеңістерге бастап, жігерлендіріп отырған. Бауыржан Момышұлының соғыс жылдарында адуынды да қатал әскери басшы болып қана қойған жоқ, сонымен қатар қарамағындағы жауынгерлер мен офицерлердің ақылғой жетекшісі, зерделі де білгір, байыпты да мейірман тәрбиешісі де бола білді. Оның мақал-мәтелдерінде, адалдық, әділеттік, елдік пен ерлік, ұлттық сезімнен туралы ойлар кеңінен орын алады. Мәселен, «Үлкенді ізетте, кішіні күзетте көр», «Ерлік білекте емес, жүректе», «Отанда опасызға орын жоқ», «Тізе бүгіп тірі жүргеннен, тік тұрып өлген артық», «Опасызда Отан жоқ, Отанда опасызға орын жоқ», «Тәрбиелі – тәртіптің құлы, Тәртіпті – елдің ұлы», «Белдескеннің белін сындыр», «Тірескеннің тізесін бүктірі», «Қарабет болып қашқанша, Қайрат көрсетіп өлген артық» деп, жетпіске тарта нақыл сөздер мен халықтық игі мақсаттарына арнап қанатты сөздер қалдыра білді.

Дастарханға бата ас қайырып, бата бергенде, бұрынғы халықтық бата-тілекті жаңаша жаңғыртып, «я, құдай, дозактың отынан сақта, қаңғыған оқтан сақта, адамды қадірлемес есерден сақта, ұятсыз қызыңнан сақта, қайырымсыз жекжаттан сақта, жалқау баладан сақта, жастарыңда әдеп жоқ, өлгенінде бәтуа жоқ құр айғай шат-шәлекей даңнан сақта» деген батаның тұнып тұрған тәлім, өзіндік үлгі-өнеге, өлмес, ескіrmес өсиет екенінде дау жоқ. Бауыржан Момышұлының еңбектерін оқи отырып, оның шығармашылығы тәлім-тәрбиенің қайнар көзі екенін байқаймыз.

Бауыржан Момышұлы өзінің «Соғыс психологиясы: кітап-шежіре» еңбегінде «соғыс көптеген жандарға бақытты шығармашылық өмір жолына шығуға кедергі келтірді, жастық шақтағы армандарға нүкте қойды...” [12,-деп жазып өткеніндей, мәртебелі атағын көзі жұмылған соң алғанымен, оның әр бір ісі мен артына қалдырған өршіл де өміршең қанатты сөздері, шығармалары халық назарынан тыс қалған емес.

Бүгінгі таңның өскелең ұрпақтарына армандауға, ойлағандарын іске асыруға кедергі жоқ. Бірақ, осы мүмкіндік үшін ата-бабаларымыз елі мен жері үшін аянбай күресіп, ұлан-ғайыр жерді қалдырумен бірге ата дәстүр мен өз ұлтына тән салт-дәстүрін қалдыра білді. Олардың әр қайсысы ел болашағы немесе жас ұрпақтың одан әрі «Мәңгілік ел» іргетасын берік ұстауға негіз болары сөзсіз. Осы қатарда Бауыржан Момышұлы сынды айбынды батырдың халқы үшін жасаған ерлік істері мен одан кейінгі тұстағы өршіл мінезі туралы естеліктері, әсіресе нақыл сөздерін жас ұрпақ санасына сіңіре берсек артық етпейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ұлы Отан соғысы туралы. // Егемен Қазақстан 8 Мамыр 2010 .
2. Ерлік: Әскери әңгімелер жинағы. – Алматы: Жазушы, 1968. – 159б.
3. Кенжеахметұлы С. Жеті қазына: Жиган-терген. – Алматы: Ана тілі, 2005. –1-кітап. - 136б.
- 4.Бауыржан Момышұлы шығармалары (екі томдық) Алматы, 1968
- 5.Соғыс және жеңіс. Алматы: «Балауса», 1995 ж. - 25- 27-бет
6. Момышұлы Б. Ұшқан ұя. –Алматы, 1975. -384 б.
7. Нұршайықов Ә. Ақиқат мен аңыз. –Алматы, 1976. 278-б
8. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. - Алматы: Атамұра, 1999. - 296 б.
9. Бауыржан Момышұлы шығармалары (екі томдық) Алматы, 1968
10. ҚР Орталық Мемлекеттік мұрағатындағы Б.Момышұлының жеке қорынан.
11. Момышұлы Б. Екі томдық шығармалар жинағы. –Т. – Алматы, 2000. -38-39 бб
12. Мәмбетов Қ. Бауыржан Момышұлы – соғыстың қатал тілмен жазған жазушы. // Ұлағат. - 2008.№ 3. -14-22 бб.